

นิทานชาดก เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร: ความเป็น วีรบุรุษของพระเวสสันดรเชิงเทพปกรณัม

The Jataka Tales of Maha Vessantara - Kumara Chapter: The Heroism of Phra Vessantara in the Point of Myth

อรรถ ดิทีสุด¹ / กาญจนา วิชญาปกรณ์²

Ath Ditisood¹ / Kanchana Withchayapakorn²

¹โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก 65000, ประเทศไทย
¹Naresuan University Secondary Demonstration School, Faculty of Education, Naresuan University
Phitsanulok 65000, Thailand

²ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก 65000, ประเทศไทย
²Thai Language Department, Faculty of Humanities, Naresuan University
Phitsanulok 65000, Thailand

Corresponding author. Email: Atthaporn.di@gmail.com

Received: December 24, 2021

Revised: 08 April 2022

Accepted: April 13, 2022

Abstract

The purposes of the study was to study orders, meanings and values of messages from the spiritual adventures of the Jataka tales of Maha Vessantara - Kumara Chapter in the tales regarding the Joseph Campbell's concept of heroic adventures in the point of myth. The five tales studied were Mahajati Kham Luang, Kap Mahajati, Rai-yao Maha Vessantara Jataka, Kumara Khamchan, Kumara Khamklon or Kumara Khampleng. The result revealed that Phra Vessantara had spiritual adventures following to world's ideas that were the beginning of spirit's journey from the World of a Common Day and The Ultimate Boon or the end at taking elixir or magical stuff. However, Phra Vessantara's adventures had the difference from the world's ideas that was the explanation of developed spirit to achieve goals of Buddhism's concept and that spirit had no return to its lower level. In addition, the messages of adventures of Phra Vessantara showed

the heroism from the seven - performing meritorious acts: wisdom, loving-kindness, determination, patience, truthfulness, equanimity, and generosity. The generosity was especially a valuable message of the Jataka tales of Maha Vessantara - Kumara Chapter in every tale; moreover, this meritorious act highly focused on self - sacrifice for a good cause and detachment of worldly conditions for long-lasting happiness of oneself and society.

Keywords: Maha Vessantara Jataka - Kumara Chapter, Heroism, Myth

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลำดับขั้นตอน ความหมายและคุณค่าของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานชาดก เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรณัมของโจเซฟ แคมป์เบลล์ โดยศึกษาจากนิทานทั้งหมด 5 ส่วนวน ได้แก่ มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กุมารคำฉันท์ และกุมารคำกลอนหรือกุมารคำเพลง ผลการศึกษาพบว่า พระเวสสันดรทรงผจญภัยทางจิตวิญญาณตามลักษณะแนวคิดสากล เริ่มจากการเดินทางของจิตจากโลกสามัญ (World of a Common Day) ไปสิ้นสุดที่ขั้นได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ (The Ultimate Boon) แต่การผจญภัยของพระเวสสันดรมีจุดเด่นที่แตกต่างจากแนวคิดสากล คือ การนำเสนอกลวิธีการทำงานของจิตเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามอุดมคติของพุทธศาสนา โดยเป็นการเดินทางของจิตที่พัฒนาสูงขึ้นแล้ว จึงไม่มีขั้นตอนการกลับคืน (Return) สู่ภาวะสามัญอันเป็นภาวะที่ด้อยลง นอกจากนี้ ขั้นตอนต่าง ๆ ในการผจญภัยนำเสนอสารที่แสดงความเป็นวีรบุรุษของพระเวสสันดรด้วยการบำเพ็ญบารมี 7 ประการ ได้แก่ ปัญญาบารมี เมตตาบารมี อธิษฐานบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อุเบกขาบารมี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ทานบารมีซึ่งเป็นสารสำคัญที่ทรงคุณค่าจากนิทานชาดก เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารทุกส่วนวน ที่มุ่งเน้นการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ รวมถึงการปล่อยวางในโลกธรรม เพื่อให้ความผาสุกเกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ความเป็นวีรบุรุษ เทพปรณัม

บทนำ

มหาเวสสันดรชาดกผ่านถ่ายทอดแบบมุขปาฐะจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าเป็นพระองค์แรกต่อพระสงฆ์และพระประยูรญาติที่มหาวิหารนิโครธารามในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อครั้งเสด็จไปโปรดพระญาติวงศ์ ครั้งนั้นได้บังเกิดฝนโบกขรพรรษตกลงมาเช่นเดียวกับเมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นเหตุให้พระองค์ตรัสถึงมหาเวสสันดรชาดกให้บุคคลทั้งหลายฟัง (Munlikamat, 2008, p. 61) จากนั้น พุทธบริษัทได้ถ่ายทอดนิทานสืบต่อมาตามการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในส่วนดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนานั้น นิทานพระเวสสันดรกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ตั้งแต่ “พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยครั้ง

แรกเมื่อพระโสณะและพระอุตระเดินทางไปประกาศศาสนาที่สุวรรณภูมิ และเชื่อว่าบริเวณพระปฐมเจดีย์และใกล้เคียงจะเป็นสุวรรณภูมิ” (Punyanuphap, 1998, p. 197) พุทธศาสนิกชนไทยมีความนิยมในนิทานมหาเวสสันดรชาดกหรือนิทานมหาชาติอย่างแพร่หลายมาเนิ่นนานตามความเชื่อในพระมาลัยสูตรว่า สามารถช่วยให้ผู้ที่ฟังนิทานมหาเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียว จะได้กุศลมากและจะได้พบพระศรีอาริย์ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ตลอดจนการสร้างนิทานเวสสันดรชาดกให้เป็นลายลักษณ์เป็นการต่ออายุพระสูตรไม่ให้สูญหายตามคำพยากรณ์เรื่องอันตรธาน 5 ก็ย่อมได้กุศลมากเช่นกัน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีการเทศน์มหาชาติในจารึกนครชุม แสดงว่ามีความนิยมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นอย่างน้อย (Phraseesakkayawong, 1990, p. 18) โดยผ่านวัฒนธรรมมุขปาฐะสืบเนื่องมาโดยมาก

ในส่วนนิทานลายลักษณ์อันเป็นหลักฐานสำคัญที่หลงเหลืออยู่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า นิทานมหาเวสสันดรชาดกมีหลากหลายสำนวน เช่น สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยาพบ**มหาชาติคำหลวง** ต่อมา ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมมี**กาพย์มหาชาติ** หลักฐานสำคัญที่เน้นย้ำความนิยมในการแต่งมหาชาติในสมัยอยุธยา คือ **มหาชาติกลอนเทศน์** ที่มีอยู่หลายสำนวนมาก นอกจากนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ยังมี**ลิลิตมหาชาติ** และ**มหาชาติคำฉันท์** แสดงถึงความแพร่หลายของเรื่องมหาชาติในสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง (Sangkha Phanthanon, 2013, p. 231) และเป็นรูปธรรมชัดเจนผ่านการบันทึกเพื่อเก็บรักษาเรื่องมหาชาติให้คงอยู่ยั่งยืนนาน

ข้อสังเกตสำคัญ คือ นอกจากกระแสศรัทธาอันแรงกล้าที่พุทธศาสนิกชนมีต่อพระพุทธศาสนา มาเนิ่นนาน สาเหตุสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่นิทานมหาเวสสันดรชาดกดำรงอยู่อย่างมั่นคงเพราะได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นปกครอง ดังเช่นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงพระปรีชาญาณในการนำนิทานมหาเวสสันดรมาใช้จรรโลงอำนาจโดยนำเสนอภาพลักษณ์ว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่ง ทรงมีหน้าที่ค้าชุดแลพระพุทธศาสนา กระบวนการดังกล่าวนำเสนอผ่านการเทศน์มหาชาติซึ่งมีนัยสื่อถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเสมือนพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ ดังนั้น ผู้คนที่ศรัทธาในพระเวสสันดรก็ย่อมเคารพนับถือในพระมหากษัตริย์ด้วย เป็นการแผ่พระบารมีไปในพุทธศาสนาจักรและราชอาณาจักรอย่างแยกกาย ภายใต้อุดมคติที่ว่าความเชื่อถือศรัทธาต่อพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาย่อมหลอมรวมให้เกิดความมั่นคงและความสงบสุขของรัฐ (Yungjareen & Thanaprasitphattana, 1986, pp. 56, 117) ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนทุกชนชั้นและหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมสำคัญของชาติไทยอย่างเหนียวแน่น ดังเช่นที่เรื่องมหาชาติหรือนิทานมหาเวสสันดรชาดกมีการถ่ายทอดทั้งรูปแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์อย่างหลากหลายและมีสืบตลอดมา

เรื่องราวตลอดพระชนม์ชีพของพระเวสสันดรสัมพันธ์กับลักษณะ “การผจญภัยของวีรบุรุษ” ตามแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ กัณฑ์กุมารซึ่งอาจสื่อถึงความป็นวีรบุรุษของพระเวสสันดรอย่างชัดเจน เพราะเป็นตอนที่แสดงจุดสูงสุด (Climax) ของเรื่องที่น่าเสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการให้ทาน โดยที่ “กัณฑ์กุมารซึ่งเป็นกัณฑ์สำคัญยิ่งกว่ากัณฑ์ใดๆ ใน 13 กัณฑ์. . . เป็นตอนที่พระเวสสันดรได้บำเพ็ญเพียรบริจาคบุตรเป็นมหามงคลทานอันเป็นทานยิ่งใหญ่เหนือทานใดๆ” (Fine Arts Department, 1996, p. Introduction) เพื่อการตรัสรู้ธรรมและนำความสุขมาสู่มหาชนในภายภาคหน้า

เมื่อพิจารณาเรื่องราวในกัณฑ์กุมาร พบว่าจิตของพระเวสสันดรก็เข้าลักษณะการผจญภัยของวีรบุรุษด้วย แม้ว่าเหตุการณ์ในกัณฑ์นี้พระองค์ไม่ได้เสด็จออกไปจากสถานที่เดิมก็ตาม แต่จิตเกิดการเปลี่ยนผ่านภาวะต่างๆ และเข้าสู่พื้นที่พิเศษด้วยมโนกรรมเพื่อฝึกตนให้มีลักษณะพิเศษ สมดังที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายล้วนเทิดทูนพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่และเปี่ยมล้นด้วยบุญญาภพจากการทำบุตรทาน จึงนับว่าทรงเป็น “วีรบุรุษ” ตามแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์

โจเซฟ แคมป์เบลล์ นักเทพปกรณัมผู้มีชื่อเสียงระดับโลกได้คิดค้นแนวคิดการเดินทางของวีรบุรุษในเทพปกรณัม โดยผสมผสานแนวคิดเรื่องการศึกษาโครงสร้างนิทานของวลาดิเมียร์ พรอพพ์เข้ากับแนวคิดจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ และนำมาอธิบายการเดินทางของวีรบุรุษในเทพปกรณัมที่มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนต่างๆ ในชีวิตมนุษย์ (the rites of passage) ที่เป็นการก้าวผ่านภาวะสำคัญอันยากลำบากในชีวิต อีกทั้งเผยให้เห็นคุณค่าและความหมายจากเรื่องราวอันสั่งสมมายาวนานและถูกปรับให้เป็นอุปลักษณ์ในรูปแบบของเทพปกรณัม (Campbell, 2008)

เทพปกรณัมมักเป็นเรื่องราวของเทพเจ้า อันเป็นบุคลาธิษฐาน (Personification) ของแรงผลักดันหรือระบบค่านิยมที่มีบทบาทในชีวิตมนุษย์และจักรวาล อันเป็นตัวแทนของศักยภาพทางจิตวิญญาณในตัวมนุษย์ เป็นพลังที่ทำให้ชีวิตมีการขับเคลื่อนไป เทพปกรณัมทุกเรื่องเติบโตมาจากสังคมใดสังคมหนึ่ง เกิดจากการที่อนุภาคสำคัญๆ ในสังคมได้หลอมรวมกันเข้าเป็นเทพปกรณัมที่ซับซ้อนขึ้น นอกจากนี้ เทพปกรณัมยังเป็นอุปลักษณ์ที่ให้สาระและความหมายบางประการที่สามารถชักนำจิตใจของผู้อ่านหรือฟังให้รับรู้ประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ เพราะอุปลักษณ์นั้นเป็นสิ่งแทนประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เทพปกรณัมจึงมีไว้เพื่อชี้แนะเกี่ยวกับระบบพฤติกรรมชีวิตในเบื้องต้น เมื่อมีปัญหาชีวิตก็หาสิ่งที่เกิดขึ้นในเทพปกรณัมซึ่งคล้ายคลึงกับปัญหาปัจจุบันในชีวิตจริงมาเป็นแนวทางแก้ไขแก่เราได้ (Campbell, 2008, pp. 9, 47, 48, 297) ความหมายอันทรงคุณค่าเหล่านั้น พิจารณาจากโครงสร้างการผจญภัยของวีรบุรุษในเทพปกรณัมตามลำดับขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษที่ปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ไว้

เรื่องราวของเทพปกรณัมได้แสดงภารกิจของวีรบุรุษ เริ่มตั้งแต่การออกจากสังคมหนึ่งที่น่าจะปกป้องเขาได้ แต่เขาออกเดินทางมาสู่ดินแดนใหม่ที่ให้ประสบการณ์ใหม่ ต้องตีความและแก้ไขปัญญาชีวิตด้วยตนเอง เมื่อพบว่าตนเองตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบากยิ่ง ความกล้าหาญที่จะเผชิญกับการทดสอบช่วยให้เขาได้นำศักยภาพในตนเองมาใช้ตีความและแก้ไขปัญญา เมื่อสำเร็จแล้วก็แนะนำให้คนอื่นรับทราบประสบการณ์ที่เขาได้รับมานั้นด้วย (Campbell, 2008, p. 82) หรืออาจตีความให้สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดของแคมป์เบลล์เกี่ยวกับการผจญภัยของวีรบุรุษในเทพปกรณัมทั้ง 3 ขั้นตอนให้เป็นรูปธรรมได้ว่า การพลัดพราก (Separation) คือการที่มนุษย์จะก้าวข้ามไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง และมีการเตรียมพร้อมตนเองเพื่อเผชิญกับสภาวะใหม่ที่ไม่คุ้นเคยนั้น เมื่อเกิดความพร้อมอย่างดีแล้ว มนุษย์ก็เข้าสู่ภาวะการเปลี่ยนผ่านในขั้นการสถาปนา (Initiation) ด้วยความหวาดกังวลที่ต้องพบเจอกับภาวะใหม่ จากนั้นเป็นขั้นการกลับคืน (Return) คือ มนุษย์มีความสมบูรณ์พร้อมในภาวะใหม่โดยไม่มีความหวาดกังวลหรืออู່นวายใจ (Na nongkhay, 2011, p. 295) อนึ่ง เทพปกรณัมจะสอนสิ่งที่อยู่เบื้องหลังวรรณคดีและศิลปะ และสอนเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์เพราะเทพปกรณัมเกี่ยวข้องกับข้ออย่างยิ่งกับขั้นตอนต่างๆ ในชีวิต (Campbell, 2008,

p. 23) ดังนั้น แนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษในเทพปกรณัมจึงสามารถนำมาศึกษาให้เห็นการเปลี่ยนผ่านภาวะของพระเวสสันดรไปสู่ความเป็นวีรบุรุษ (โพธิสัตว์) ในภาวะใหม่และตีความเรื่องราวอันเป็นสัญลักษณ์นี้ให้เห็นสาระสำคัญที่พระพุทเจ้าทรงสอนไว้และได้รับความนิยมสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

งานวิจัยนี้มีขอบเขตการศึกษา คือ ศึกษานิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารที่เป็นลายลักษณ์ฉบับสำคัญของราชสำนักและฉบับของกวีคนสำคัญ เพราะสำนวนเหล่านี้เป็นที่นิยมใช้อ่านและเทศน์ อีกทั้งเป็นที่นิยมศึกษาในวงวิชาการ ได้แก่ **มหาชาติคำหลวงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ภาษัฒมหาชาติสมัยพระเจ้าทรงธรรม ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) **กุมารคำฉันท์** พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑาและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล และ**กุมารคำกลอนหรือกุมารคำเพลง**ของพระเทพโมลี (กลั่น) รวม 5 สำนวน โดยที่**ลิลิตมหาชาติ** ยังไม่พบกัณฑ์กุมาร จึงไม่ได้นำมาศึกษาวิจัย

อนึ่ง นิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารทุกสำนวนที่นำมาศึกษานั้น แม้จะมีรูปแบบและรายละเอียดต่างกันไปบ้าง แต่เนื้อเรื่องยังคงมีอนุภาคและแบบเรื่องที่สำคัญเหมือนกัน จึงคงสาระสำคัญของเรื่องราวไว้ครบถ้วน ผู้วิจัยมุ่งศึกษาสาระสำคัญที่เหมือนกันดังกล่าวโดยยึดถือว่าทุกสำนวนเป็นเรื่องเดียวกัน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดนิยามศัพท์ คือ “การผจญภัยของพระเวสสันดร” ในความหมายว่า จิตของพระเวสสันดรที่เผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ในกัณฑ์กุมารและทำให้พระองค์เกิดอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ และนิยาม “ความเป็นวีรบุรุษของพระเวสสันดร” ว่า ความเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีจิตที่สะอาดบริสุทธิ์ขึ้น จึงห่างไกลจากความเป็นปุถุชนและทรงมีบารมีเพิ่มพูนมากขึ้น ส่วนคำว่า “โพธิสัตว์” หมายถึง ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า มีลักษณะพิเศษกว่าบุคคลทั่วไป คือ มุ่งบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดเพื่อยกระดับจิตของตนให้เข้าถึงการตรัสรู้และช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ตาม

แนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานิทานพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารในครั้งนี้ คือ การผจญภัยของวีรบุรุษในเทพปกรณัม ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ เพื่อพิสูจน์การก้าวข้ามภาวะของพระเวสสันดรไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์มากขึ้น ด้วยว่าลำดับขั้นการผจญภัยดังกล่าวนำเสนอการสร้างบารมีอันยิ่งยวดเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณ อีกทั้งเพื่อนำเสนอคุณค่าของนิทานเรื่องนี้ในเชิงเทพปกรณัม

สมมติฐานของการวิจัย คือ พระเวสสันดรมีความเป็นวีรบุรุษ (โพธิสัตว์) ด้วยการเปลี่ยนผ่านภาวะของจิตให้สูงส่งดั่งงามมากขึ้น แต่การเดินทางผจญภัยของจิตนี้ ไม่มีการกลับคืนสู่โลกสามัญ สาระสำคัญที่แฝงอยู่ในเรื่อง คือ การบำเพ็ญบารมีต่างๆ ในหลักทศบารมี และให้แง่คิดเกี่ยวกับการเสียสละซึ่งสำคัญต่อการใช้ชีวิตในสังคมของมนุษย์ อีกทั้งสารนี้ยังให้คุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ คือ ทำให้มนุษย์ผู้ประพฤติตามสารสำคัญนั้นๆ มีจิตใจสงบสุข และคนในสังคมก็รู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่น เห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลำดับขั้นตอนการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรกรณ์ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์
2. เพื่อศึกษาความหมายของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรกรณ์ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์
3. เพื่อศึกษาคุณค่าของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรกรณ์ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์

ทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยที่นำแนวคิดการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรกรณ์ โดยศึกษาตัวละครที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับพระเวสสันดรมากที่สุด คือ พระศรีอริย์ จากวิทยานิพนธ์ของ Kasemphontakun (2009) เรื่อง **ตำนานพระศรีอริย์ในสังคมไทย: การสร้างสรรค์และบทบาท** โดยศึกษาลำดับขั้นตอนการผจญภัยของพระศรีอริย์ในฐานะวีรบุรุษตั้งแต่อดีตกาลยาวนานจนถึงสมัยของพระองค์ พบว่าโครงสร้างชีวิตสมบุรณ์ของพระศรีอริย์ประกอบด้วย “ช่วงเวลา” และ “พื้นที่” ซึ่งพื้นที่นี้มีความแตกต่างของโลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญ โดย “ช่วงเวลา” และ “พื้นที่” นั้นก่อให้เกิดตำนานพระศรีอริย์ในสังคมไทยอย่างหลากหลาย ผลการศึกษานี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับการผจญภัยของพระสงฆ์รูปสำคัญที่กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ของ Puriwanchana (2012) เรื่อง **อิทธิปาฏิหาริย์กับการสร้างเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์: ขนบนิยมและพลวัตในประวัติพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยภาคกลาง** พบว่าพระเกจิอาจารย์มักมีเหตุการณ์ในชีวิตตามลำดับขั้นตอนการเป็นวีรบุรุษตามขนบนิยมที่พบในเรื่องราวประวัติของบุคคลในคัมภีร์พุทธศาสนา โดยลักษณะอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นไปตามขนบนิยมทางพุทธศาสนาเช่นกัน เช่น การแสดงอภิญญา แต่มีบางส่วนที่แตกต่างไปอันเนื่องมาจากอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมไทย แต่ทั้งส่วนที่เป็นไปตามขนบนิยมและส่วนที่แตกต่างไปข้างนั้นล้วนส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์แก่ชีวประวัติซึ่งส่งผลเชิงบวกต่อธุรกิจการทำวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพระเกจิอาจารย์เหล่านั้น

ไม่เพียงแต่การศึกษาการผจญภัยของบุคคลสำคัญในพุทธศาสนจักรเท่านั้น บุคคลสำคัญในราชอาณาจักรในฐานะพระมหากษัตริย์ก็ได้มีผู้ศึกษาไว้และนำเสนอผลการศึกษาที่สอดคล้องกับการผจญภัยของพระศรีอริย์และพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยภาคกลาง คือ วิทยานิพนธ์ของ Suwannapratet (2008) เรื่อง **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช: พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังอำนาจประชาชาติ** เป็นการศึกษาพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในหลายแง่มุม ในส่วนแง่มุมเทพปรกรณ์นั้นพบว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชประวัติตามแนวคิดเทพปรกรณ์ทั้งสายตะวันออกและตะวันตก ในสายตะวันออก คือ เรื่องราวการทำสงครามอันเป็นหน้าที่สำคัญของพระราชชาติตามแนวคิดในคัมภีร์ภควัทคีตาและไตตติริยอุปนิษัฏ ส่วนในสายตะวันตก เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชบิดาเป็น

กษัตริย์ ต้องทรงไปประทับและทรงเป็นบุตรีบุญธรรมผู้อื่นในต่างแดน สวรรคตอย่างลึกลับ และมีพระบรมราชานุสาวรีย์หลายแห่ง งานวิจัยนี้ พบว่าตัวเอกคือสมเด็จพระนเรศวรต้องทรงออกผจญภัยด้วยการทำสงครามหลายครั้ง ความเสียสละและความกล้าหาญของพระองค์จึงควรค่าที่อนุชนจะดำเนินรอยตาม

นอกจากนี้ งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลในบริบทสังคมสมัยใหม่ คือ วิทยานิพนธ์ของ Rattanakarun (2004) เรื่อง **นิทานในเกมคอมพิวเตอร์: การสืบสานและสร้างสรรค์** ยังนำเสนอผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยศึกษา “นิทานสวมบทบาท” ในเกมซึ่งผู้เล่นสวมบทบาทเป็นตัวละครเอกออกผจญภัย เกมเหล่านี้สร้างมาจากเรื่องราวของนิทานพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ นิทานวีรบุรุษที่ตัวเอกออกต่อสู้ผจญภัยเพื่อความสงบสุขของสังคม มีอนุภาควีรบุรุษเป็นอนุภาคเด่นของทุกโครงเรื่องอันเป็นการสืบทอดการเดินทางเปลี่ยนผ่านลำดับขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษจากนิทานให้คงไว้ในเกม อีกทั้งยังสร้างสรรค์อนุภาคใหม่ๆ แก้ววีรบุรุษ เช่น พลังจากอาวุธวิเศษ มีการผสมผสานการเล่นลงในเกมอันเป็นนิทานในบริบทสังคมสมัยใหม่อย่างกลมกลืน เช่นเดียวกับการผจญภัยของตัวละครในภาพยนตร์ไทยจากวิทยานิพนธ์ของ Na nongkhay (2013) เรื่อง **พระเอกและผู้ร้ายในภาพยนตร์แนวต่อสู้ผจญภัยของไทย: การวิเคราะห์ลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรม** ผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรกรณ์ พบว่าภาพยนตร์แนวต่อสู้ผจญภัยของไทยมีโครงสร้างการผจญภัยของวีรบุรุษเช่นเดียวกับนิทาน ตำนาน และเทพปรกรณ์ของตะวันตกซึ่งชี้ให้เห็นว่าแบบเรื่องของภาพยนตร์แนวต่อสู้ผจญภัยของไทยสอดคล้องกับการเดินทางของวีรบุรุษในวัฒนธรรมสากล เช่น ตัวเอกเริ่มจากความเป็นปุถุชนแล้วได้เข้าสู่พื้นที่พิเศษเพื่อต่อสู้กับเหล่าร้ายและกลับสู่โลกสามัญเดิมอย่างเป็นวัฏจักร นอกจากนี้ลักษณะบางประการของภาพยนตร์แนวต่อสู้ผจญภัยของไทยยังแสดงลักษณะเฉพาะของสังคมวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดมาจากนิทานพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ อนุภาคการไถ่นาง แสดงให้เห็นว่าภาพยนตร์แนวต่อสู้ผจญภัยของไทยมีการผสมผสานความเป็นสากลและความเป็นพื้นบ้านไว้ในเรื่องราวที่น่าเสนอในบริบทสังคมปัจจุบันได้อย่างลงตัว

งานวิจัยที่น่าแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์มาใช้ศึกษาตัวละครที่มีสถานะเป็นพระโอรสตัว พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ ตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านและภาพยนตร์ โดยใช้กลุ่มข้อมูลที่หลากหลายทั้งตำนาน นิทาน เอกสารทางประวัติศาสตร์ เกม และภาพยนตร์ มีผลการศึกษาไปในทิศทางเดียวกัน คือ ตัวละครได้ต่อสู้ผจญภัยและก้าวข้ามผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เป็นการพัฒนาตนเองและกลับมากอบกู้วิกฤตหรือแก้ไขปัญหามาให้สังคมส่วนรวม

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Research) มีขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมนิทานมหาวงศ์สันดรชาดก กัณฑ์กุมาร 5 สำนวนจากกวีคนสำคัญที่สร้างผลงานอันเป็นที่รู้จักและนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมไทย ได้แก่

- 1.1 มหาวงศ์คำหลวง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
- 1.2 กายมมหาชาติ สมัยพระเจ้าทรงธรรม
- 1.3 ร่ายยาวมหาวงศ์สันดรชาดก สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
- 1.4 กุมารคำฉันท์ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑาและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล
- 1.5 กุมารคำกลอนหรือกุมารคำเพลงของพระเทพโมลี (กลิ่น)

2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์มาใช้ศึกษาตัวละคร

3. วิเคราะห์ลำดับขั้นตอนการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรจากโครงสร้างการผจญภัยของวีรบุรุษในเทพปกรณัมตามลำดับขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษ 3 ขั้นตอนใหญ่ของโจเซฟ แคมป์เบลล์ ดังต่อไปนี้ (Na nongkhay, 2013, p. 32)

ตารางที่ 1 การเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปกรณัมตามแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์

ขั้นที่ 1	ขั้นที่ 2	ขั้นที่ 3
การพลัดพราก Separation	การสถาปนา Initiation	การกลับคืน Return
การดำรงอยู่ในโลกสามัญ	เข้าสู่เส้นทางทดสอบ	ปฏิเสธการหวนกลับ
World of a Common Day	The Road of Trials	Refusal of the Return
การเรียกร้องให้ออกผจญภัย	การได้พบพี่สาวหรือน้องสาวที่ช่วย	การหลบหนีด้วยวิธีพิเศษ
Call to Adventure	Meeting with the Goddess	The Magic Flight
การปฏิเสธการเรียกร้องนั้น	พบหญิงที่ยวนใจ	การได้รับการช่วยเหลือ
Refusal of the Call	Woman as the Temptress	Rescue from Without
ได้รับความช่วยเหลือจาก	การไถ่คืนให้บิดา	การก้าวข้ามกลับไปสู่โลกสามัญ
อำนาจเหนือธรรมชาติ	Atonement with the Father	The Crossing the Return
Supernatural Aid		Threshold
พบผู้ช่วยเหลือหรือคำแนะนำ	ได้รับการยกย่อง ยอมรับ	ยิ่งใหญ่ในสองโลก
จากนักปราชญ์หรือของวิเศษ	Apotheosis	The Master of the Two Worlds
Meeting with the Mentor		
การก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย	ได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ	กลับคืนสู่โลกสามัญ นำความสุข
Crossing the First Threshold	The Ultimate Boon	ความดีงามคืนโลกสามัญด้วยอำนาจ
		ของวิเศษ Freedom to Live

4. วิเคราะห์ความหมายของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรตามแนวทางของ Somdetphratheppharatratsuda Sayamborommaratchakumaree (1989) คือหลักทศบารมี ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี

5. วิเคราะห์คุณค่าของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรตามหลักทศบารมีเช่นเดียวกับที่วิเคราะห์ความหมายของสารจากการผจญภัย โดยวิเคราะห์ประกอบกับหลักโลกธรรม 8 ตามแนวทางของ Phramaha Somchay Thanawuttho (2004, pp. 331-335) ได้แก่ ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และตกทุกข์

6. นำเสนอผลการศึกษา สรุป และอภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิจัย

1. ความเป็นวีรบุรุษ (โพธิสัตว์) ของพระเวสสันดรในการผจญภัยเชิงเทพกรรม

วีรบุรุษหรือพระเอกที่เป็นตัวหลักของเทพกรรม เมื่อเสียชีวิตแล้ว จะกลับมาเกิดอีกเพื่อสั่งสมประสบการณ์ที่จะช่วยชำระล้างจิตใจ กระทั่งหลุดพ้นจากการติดอยู่ในดินแดนหนึ่ง (Campbell, 2008, p. 187) หรือเรียกว่านิพพาน เป็นลักษณะของพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญบารมีชำระจิตให้่องแผ้ว และถึงพร้อมต่อการตรัสรู้ธรรม การพัฒนาจิตของพระเวสสันดรที่มีการก้าวผ่านภาวะต่าง ๆ ให้เกิดความสามารถที่สุกเต็มที่สุคนั้น สามารถนำมาจัดเข้ากับขั้นตอนการผจญภัยของวีรบุรุษในเทพกรรมได้ดังนี้

ตารางที่ 2 ลำดับขั้นตอนการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดร ในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปกรณัมของโจเซฟ แคมเบลล์

ขั้นตอนสำคัญ ในการเดินทาง ของจิต	ขั้นตอนย่อย ในการเดินทางของจิต	เหตุการณ์ในนิทาน มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร
ขั้นที่ 1 การพลัดพราก (Separation)	การดำรงอยู่ในโลกสามัญ (World of a Common Day)	- พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญเพียรในป่าอย่างสงบ
	การเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call to Adventure)	- ลางบอกเหตุจากพระสุบินของพระนางมัทรี
	พบผู้ช่วยเหลือหรือคำแนะนำ จากนักปราชญ์หรือของวิเศษ (Meeting with the Mentor)	- ชูชก
	การก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย (Crossing the First Threshold)	- ชูชกทูลขอพระกุมารไปเป็นข้ารับใช้ - พระเวสสันดรตรัสว่าจะยกพระกุมารให้ชูชก
ขั้นที่ 2 การ สถาปนา (Initiation)	เข้าสู่เส้นทางการทดสอบ (The Road of Trials)	จิตเริ่มต่อสู้กับกิเลสอันเกิดจาก - ชูชกปฏิบัติเสธที่จะพาพระกุมารไปพบพระเจ้า สลวยชัย - ชูชกปฏิบัติไม่ให้พระกุมารรอพบพระนางมัทรี - ชูชกบริภาษพระเวสสันดร - พระกุมารรำไห่รำพัน ณ ริมสระที่ต้องจากพระ บิดาพระมารดา
	ได้รับการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis)	- พระเวสสันดรยกพระกุมารให้ชูชก เกิด ปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติแสดงอนุโมทนา บุตรทาน
	การต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal)	จิตต่อสู้กับกิเลสอย่างหนักจนชนะ กิเลสนั้นอัน เกิดจาก - ชูชกทำร้ายพระกุมารอย่างทารุณ - พระกุมารรำไห่รำพันในความทุกข์โศก อย่างหนัก
	ได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ (The Ultimate Boon)	- จิตผ่องใสไม่เศร้าหมอง เพราะสิ้นความอาลัย รัก และสงบนิ่ง เพราะสิ้นความโกรธ ทำให้ พระบารมีเปี่ยมล้น

จากตารางแสดงการผจญภัยของพระเวสสันดรเริ่มด้วย **ขั้นที่ 1 การพลัดพราก (Separation)** หมายถึง “การผจญภัยของวีรบุรุษโดยทั่วไปเริ่มจากการที่ใครบางคนถูกพรากบางสิ่งไปหรือรู้สึกว่ามีบางสิ่งขาดหายไปจากประสบการณ์ปกติที่มีอยู่ บุคคลผู้นี้จึงออกเดินทางผจญภัยที่เขาไม่เคยประสบพบพานมาก่อน” (Campbell, 2008, p. 256) เข้ากับลักษณะของพระเวสสันดรที่ทรงต้องการขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์มากขึ้น ด้วยการที่ “ทรงบริจาคนานโดยมีพระประสงค์จะขจัดความตระหนี่ ความอาลัยรักในตนเองและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน ซึ่ง . . . ล้วนเป็นอุปสรรคขัดขวางการได้บรรลุโพธิญาณทั้งสิ้น” (Bannaruj, 2006, p. 215) พระองค์ทรงเชื่อว่าเมื่อขัดเกลาได้แล้วจะก่อให้เกิดบารมีที่ทำให้สามารถค้นพบสัจธรรมหรือเรียกว่าการตรัสรู้ได้ในอนาคต เพื่อนำความจริงอันประเสริฐมาสั่งสอนสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ มีแต่ความสุขอันเป็นนิรันดร์ ความจริงอันประเสริฐหรือสัจธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ถูก “พลัดพราก” ไปจากโลก กล่าวคือ ไม่มีผู้ใดทราบความจริงอันประเสริฐ ดังนั้น จึงต้องเกิดกระบวนการชำระจิตใจเพื่อให้รู้สัจธรรม ดังที่ปรากฏการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในกัณฑ์กุมาร

การผจญภัยของพระเวสสันดรในกรณีนี้เริ่มจากขั้นการดำรงอยู่ในโลกสามัญ (World of a Common Day) ของจิต กล่าวคือ ตอนที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญเพียรในป่าอย่างสงบนั้น จิตของพระองค์ยังมีความตระหนี่ (มัจฉริย) อยู่บ้าง แม้ว่าพระองค์จะทรงบริจาคนานมากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงไม่สามารถละความตระหนี่ได้หมดสิ้น นอกจากนี้ ยังทรงมีความโกรธและความอาลัยรัก “เนื่องจากพระโพธิสัตว์ยังเป็นปุถุชน” (Fine Arts Department, 2007, p. 12) จึงนับว่า “พระเวสสันดรก็ยังเป็นปุถุชน” (Bannaruj, 2006, p. 202) นั่นคือ ยังมีความเป็น “สามัญ”

การเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call to Adventure) ปรากฏในเรื่องตอนที่พระนางมัทรีทรงพระสุบินเมื่อใกล้เวลารุ่งเช้าของวันหนึ่งว่า มีบุรุษร่างกายกำยำน่ากลัวเข้ามาตัดพระพาหาทั้งสองข้าง ควักดวงพระเนตรทั้งสอง และผ่าพระอุระแล้วควักเอาดวงพระทัยไป พระนางมัทรีจึงทูลขอให้พระเวสสันดรทรงทำนายนความฝันนี้ พระเวสสันดรทรงทราบกลางบอเหตุนี้ว่าจะมีพราหมณ์เฒ่าเข้ามาทูลขอพระกุมารทั้งสอง จึงนับเป็นสัญญาณหรือการเรียกร้องให้พระองค์ทรงทราบว่า จะได้มีโอกาสกระทำความทานครั้งยิ่งใหญ่ คือ บริจาคพระกุมารแก่พราหมณ์เฒ่า เพื่อจิตจะได้ชำระความตระหนี่ให้เบาบาง ดังที่ Phrathammasajan (1988, pp. 275-277) กล่าวว่า ความฝันของพระนางมัทรีนั้นเป็นเรื่องดี นับว่าไม่เปล่าประโยชน์ ควรแก่การตีความตามนัยบอกเหตุและไม่ได้เกิดจากความฟุ้งซ่าน

ส่วนขั้นตอนที่พบผู้ช่วยเหลือหรือคำแนะนำจากนักปราชญ์หรือของวิเศษ (Meeting with the Mentor) ในที่นี้ คือ ชูชก ผู้เป็นพราหมณ์เฒ่าขอทานแห่งแคว้นกาลิงค์ได้เดินทางด้วยความยากลำบากมาขอพระกุมาร “พราหมณ์ชูชก ถือว่าเป็นคนหนึ่งที่ทำให้ความประสงค์ของพระองค์ได้บรรลุถึงความสำเร็จ . . . ทำให้พระเวสสันดรได้บทพิสูจน์อย่างชัดเจนว่า ความอาลัยรักเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความโกรธแค้นและทำบาปต่างๆ ได้อีกมาก” (Bannaruj, 2006, p. 216) ทำให้พระเวสสันดรทรงมีโอกาสบำเพ็ญบุตรทานเพื่อขจัดความตระหนี่อันเป็นต้นเหตุแห่งความอาลัยรัก นอกจากนี้ ชูชกได้ปฏิบัติตนไม่ดีต่อพระเวสสันดรและพระกุมาร พระเวสสันดรจึงได้โอกาสชำระความโกรธและความอาลัยรักด้วย ดังนั้น ชูชก จึงเป็น “ผู้ช่วยเหลือ” ให้พระเวสสันดรได้ชำระจิตหลายประการและเกิดความบริสุทธิ์มากขึ้น

กว่าที่พระเวสสันดรทรงคาดหวังไว้ เป็นที่น่าสังเกตุว่า ผู้ช่วยเหลือในกรณีนี้มีความแตกต่างจากผู้ช่วยเหลือในเทพปกรณัมอื่นๆ กล่าวคือ ผู้ช่วยเหลือตัวเอกมักเป็นมิตรที่ปฏิบัติดีต่อผู้ที่เขาช่วย แต่ชุกกลับสร้างความไม่พอใจแก่พระเวสสันดร กระทั่งทรงมีกิเลสอันก่อให้เกิดทุกข์และทรงระงับกิเลสและทุกข์นั้นได้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของนิทานที่มุ่งเน้นความสำคัญของจิตที่ต้องเอาชนะกิเลส

เมื่อชุกเข้ามาทูลขอพระกุมารไปเป็นข้ารับใช้ นับเป็นการก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย (Crossing the First Threshold) หรือโลกพิเศษ ความอันตรายหรือความพิเศษดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีโอกาสได้พบกับความยากลำบาก คือ จิตจะได้มีโอกาสต่อสู้กับกิเลส ขั้นตอนนี้เริ่มตั้งแต่ตอนที่ชุกเริ่มเจรจาขอพระกุมารทั้งสองไปเป็นข้ารับใช้ โดยชุกยกอุปมาโวหารสรรเสริญพระเวสสันดรเป็นปัญจมหานทีที่หล่อเลี้ยงโลกให้อุดมสมบูรณ์ พระเวสสันดรก็ตรัสจะยกให้ ในขั้นนี้จิตของพระเวสสันดรเริ่มพ้นจากความเป็นสามัญบ้างแล้ว คือ จิตในขณะนั้นไม่แสดงความตระหนี่หรือกิเลสอื่นใด แต่กลับเปี่ยมด้วยความเบิกบานยินดีจะบริจาคพระกุมารแก่ชุกเพราะทรงกรุณาต่อชุก เพื่อชุกจะได้สมความประสงค์ นับเป็น “การก้าวเข้าสู่โลกอันตราย” อย่างงดงามเป็นเบื้องต้นเพื่อพัฒนาพระองค์ให้เป็นพระโพธิสัตว์ที่ประเสริฐขึ้น

พระโพธิสัตว์ คือ ผู้รู้ถึงความเป็นอมตะที่ทรงร่วมรับรู้ความทุกข์ของผู้อื่นด้วยความกรุณา และมีพระทัยอันเปี่ยมสุข ความกรุณาช่วยปลุกหัวใจจากความ เป็นสัตว์ไปสู่ความเป็นมนุษย์ (Campbell, 2008, p. 340) เป็นลักษณะของพระเวสสันดรที่ทรงทราบถึงบรมสุขอันยั่งยืนแห่งนิพพานและทรงรับรู้ถึงความทุกข์ของสรรพชีวิต จึงทรงกรุณาจะนำพาสรรพชีวิตเหล่านั้นให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดังเช่นที่ทรงยอมยกพระกุมารเป็นบุตรทาน พระองค์จึงไม่ทรงเป็นสิ่งมีชีวิต (สัตว์) แต่เป็นผู้มีใจสูง (มนุษย์) ในแบบ “โพธิสัตว์ หมายถึง บุคคลผู้ที่จะตรัสรู้” (Atsawawirunhakan, 2003, p. 45) หรือเรียกว่าเป็นวีรบุรุษ (โพธิสัตว์) ตามนัยของโจเซฟ แคมเบลล์

ผู้ได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษนั้น คือ ผู้ค้นพบหรือทำบางสิ่งที่อยู่เหนือความสำเร็จและประสบการณ์ระดับปกติ และเป็นผู้ที่มอบชีวิตของตนให้กับบางสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวของเขาเอง ภารกิจของวีรบุรุษในลักษณะหนึ่ง คือ ภารกิจทางจิตวิญญาณ ซึ่งวีรบุรุษจะได้เรียนรู้และสัมผัสชีวิตทางจิตวิญญาณของมนุษย์ในระดับเหนือปกติ (Campbell, 2008, p. 255) นั่นคือ การสถาปนา (Initiation) ของพระเวสสันดรอันเป็นช่วงสถาปนาความเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีกิเลสเบาบางและมีพระบารมีเปี่ยมล้นอันเป็นภาวะจิตเหนือระดับปกติทั่วไป เพื่อจะได้ตรัสรู้และสั่งสอนมหาชนให้พ้นห้วงทุกข์ ด้วยการเสียดสพระกุมารอันเป็นที่รักยิ่ง เพื่อพระโพธิญาณที่นำประโยชน์ยิ่งใหญ่มาสู่โลก “อันเป็นหน้าที่สำคัญและยิ่งใหญ่กว่าการเป็นแต่พระบิดาของพระโอรสและพระธิดาทั้งสอง . . . การที่พระเวสสันดรช่วยเหลือสัตว์โลก ในที่สุดก็คือช่วยพระโอรสและพระธิดา” (Bannaruj, 2006, pp. 205-206) ของพระองค์พร้อมกับสัตว์โลกอื่น ๆ ด้วย

เมื่อเข้าสู่ขั้นที่ 2 การสถาปนา (Initiation) เริ่มด้วยขั้นเส้นทางการทดสอบ (The Road of Trials) ทางจิต ชุกผู้มีวาทศิลป์ได้สรรเสริญพระเวสสันดรในเบื้องต้น แต่กลับแสดงกิริยาไม่ดีต่อพระองค์ เหตุการณ์ตอนนี้ คือ พระเวสสันดรทรงเป็นห้วงพระกุมารผู้เยาว์วัยที่ต้องไปเป็นทาสรับใช้ผู้อื่นและทรงคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ชุกจะได้รับอย่างเต็มที่ จึงทรงแนะนำว่าหลังจากพระองค์ทรง

บริจาคพระกุมารให้แล้ว ชุชกควรวาพระกุมารไปเข้าเฝ้าพระเจ้าสฤชัยและพระนางมุสตีผู้เป็นพระบิดา และพระมารดาของพระเวสสันดร เพื่อนำพระกุมารคืนสู่วังอันสุขสบายและชุชกก็จะได้ทรัพย์สมบัติมากมายค้ำค่าแก่เขามากกว่าการที่ได้รับเพียงพระกุมารผู้วัยเยาว์ไปเป็นทาส แต่ชุชกกลับปฏิเสธข้อเสนอของพระเวสสันดร โดยอ้างว่าพระเจ้าสฤชัยอาจทรงเข้าพระทัยผิดว่าชุชกลักพาพระกุมารมาแล้วลงราชทัณฑ์ จากนั้นพระเวสสันดรจึงทรงแนะนำให้ชุชกอาศัยที่พระอาศรมก่อนเพื่อพักผ่อนร่างกายและรอให้พระกุมารได้พบพระนางมัทรีก่อนด้วย แต่ชุชกก็ปฏิเสธอีกเป็นครั้งที่สอง ครั้นชุชกมองไม่เห็นพระกุมารจึงบริภาษพระเวสสันดรอย่างรุนแรงว่าทรงเป็นคนโกหกหลอกลวง ไม่ทรงยอมยกพระกุมารให้ตามที่ตรัส และกลับทรงแนะนำให้พระกุมารหนีไป เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่า พระเวสสันดรเริ่มเข้าสู่ขั้นการถูกทดสอบจิตแล้ว เพราะการที่ชายชราสามัญชนผู้มีอาชีพขอทานผู้หนึ่งปฏิเสธพระดำริเสนอแนะและบริภาษพระองค์อย่างรุนแรง เป็นการหมิ่นพระเกียรติความเป็นกษัตริย์อย่างยิ่ง แต่พระเวสสันดรก็ทรงระงับพระทัยให้สงบ ไม่กริ้วหรือแสดงพระกริยาไม่ดี นอกจากนี้ พระองค์ทรงโศกเศร้าอาลัยรักพระกุมารทั้งสอง ณ ริมสระน้ำที่พระกุมารหนีลงไปซ่อน พระกุมารทรงรำไห้ร่ำพันเพราะอาลัยรักเช่นกัน และไม่ทรงต้องการจากพระบิดาพระมารดาไป แต่พระเวสสันดรก็ทรงระงับความโศกของพระองค์เอง และตรัสปลอบพระกุมารให้ทรงคลายโศกด้วย เพราะ “ การจะได้บรรลุพระโพธิญาณนั้น ต้องตัดความรักความอาลัยในชีวิต รวมทั้งสิ่งซึ่งรักเสมอด้วยชีวิตให้ได้ ” (Bannarujji, 2006, p. 197) จึงนับว่าพระองค์ทรงผ่านการทดสอบขั้นแรก

หลังจากที่ทรงลี้ภัยหนีโทษทัณฑ์ของพระกุมารแก่ชุชกแล้ว เกิดปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติมากมายแสดงอนุโมทนาบุตรทาน ทั้งแผ่นดินไหว ฝนตก ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง แผลงน้ำเกิดคลื่นซัดฝั่งพร้อมกันโดยไม่ใช่เกิดจากปกติวิสัยของธรรมชาติ นอกจากนี้ เขาพระสุเมรุยังเอนอ่อน สัตว์ พืช และเทวดาแสดงอาการชื่นชมยินดีในบุตรทานด้วย นับเป็นขั้นที่พระเวสสันดรได้รับการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) ในภารกิจสำคัญที่สุดนี้อย่างเป็นรูปธรรม อนึ่ง ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งที่สนับสนุนว่านิทานเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารเป็นเรื่องราวการผจญภัยของจิต สารสำคัญที่ควรศึกษาจากนิทานก็ควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิต ข้อสังเกตนี้ปรากฏในขั้นตอนการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) ในเรื่องก่อนขั้นตอนการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ในขณะที่เทพปกรณัมส่วนใหญ่มักปรากฏขั้นตอนการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ก่อน แล้วจึงเกิดการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่แสดงการอนุโมทนาบุตรทาน ยกย่อง และยอมรับในพระเวสสันดรนั้น รับรู้วิกรรมของพระองค์แต่ในทางรูปธรรมคือ เหตุการณ์ลี้ภัยหนีโทษทัณฑ์ แต่วิกรรมทางจิตของพระองค์ที่นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ไม่มีผู้ใดสามารถรับรู้ได้นอกจากพระเวสสันดรเอง เพราะทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือ “วีรบุรุษ . . . ผู้ค้นพบหรือทำบางสิ่งที่อยู่เหนือความสำเร็จและประสบการณ์ระดับปกติ” (Campbell, 2008, p. 255) จึงไม่มีการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) ปรากฏภายหลังการชำระจิตอันเป็นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal)

การกำจัดซึ่งความเป็นตัวตนของตนเองและมอบตัวเองให้กับเป้าหมายที่เหนือกว่า จุดนี้คือการทดสอบอันสูงสุด เมื่อไม่มุ่งคิดถึงแต่ตนเองหรือการรักษาตนเองให้อยู่รอดเป็นอันดับแรก คนผู้นั้นก็จะประสบกับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่รูปแบบการรับรู้หรือกระแสดิจแบบวีรบุรุษอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นกระแสดิจหรือความคิดที่ต่างจากความเป็นสามัญ (Campbell, 2008, pp. 260-261) คือการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ของพระเวสสันดร โดยจิตของพระองค์ต่อสู้กับกิเลสอย่างหนักในตอนที่ถูกทำร้ายพระกุมารอย่างทารุณด้วยการนำเอาวัลย์มาผูกพระกรแล้วกระชากให้เดินไปบนทางที่ลำบาก พร้อมทั้งเขียนตีกระทั่งพระโลหิตไหล พระกายช้ำระบม อีกทั้งชู่ตะคอกซ้ำ ในเรื่องระบุชัดเจนว่าพระเวสสันดรก็รู้สึกชุกชุกมากถึงขั้นจะทรงฆ่าชุก และในตอนที่พระกุมารทรงรำไห้รำพันในความทุกข์โศกอย่างหนัก พระเวสสันดรทรงเศร้าพระทัยมาก และกันแสงกระทั่งพระอัสสุชลเป็นสายเลือด แต่ทรงตั้งพระสติระงับความโกรธและความเศร้าได้

เห็นได้ว่าความตระหนี่ อันเป็นเหตุของความโศกเศร้าอาลัยรักและความโกรธนั้น เป็นกิเลสที่ฝังแน่นอยู่ในพระทัย โดยแรกเริ่มที่ทรงทราบว่าชุกชุกจะมาทูลขอพระกุมาร พระองค์ไม่ทรงมีอารมณ์เหล่านี้เลยหรือเมื่อเหตุการณ์ตอนที่ชุกชุกปฏิเสธพระดำริเสนอแนะและบริภาษพระองค์ รวมทั้งตอนที่ทรงอาลัยรักร่วมกับพระกุมารริมสระบัว พระองค์ก็ทรงระงับอารมณ์และกิเลส เห็นได้จากตอนที่หลังทักษิโณทก พระองค์มีพระทัยชื่นบานแจ่มใสยิ่ง แต่ครั้งมาถึงเหตุการณ์ตอนที่ชุกชุกทำร้ายพระกุมารและพระกุมารทรงรำไห้รำพันจากความทุกข์สาหัสจึงนับเป็นการต่อสู้ครั้งสำคัญที่สุด กิเลสที่ฝังลึกในพระทัยถูกขุดขึ้นมาชำระด้วยสติปัญญาอันแน่วแน่มั่นคงอย่างอดทน กระทั่งทรงปล่อยวางได้หมดสิ้น เพราะทรงรำลึกได้ว่า “การจะเป็นพระพุทธเจ้านั้นต้องทำมหาบริจาค คือ บริจาคทรัพย์ บริจาคอวัยวะ บริจาคภริยา บริจาคลูก และบริจาคชีวิต ซึ่งก็หมายความว่าต้องตัดความรักความมีเอื้อในสิ่งของและบุคคล รวมทั้งชีวิตอันเป็นที่รักของตนให้ได้” (Bannaruji, 2006, p. 203)

อวิชา ตัณหา และพยาบาท นำจิตสู่ความมืดมิด แต่จิตที่พบความสว่างไสว คือ เห็นความเป็นอมตะอันเป็นหนึ่ง โดยผ่านประสบการณ์ทั้งหลายอันยาวนาน และต้องปลดปล่อยความปรารถนาวิบัติในโลกโดยไม่หวาดกลัวว่าจะเสียสิ่งเหล่านี้ไป เมื่อจิตถูกชำระแล้ว ก็จะพบสิ่งอันเป็นสัจธรรม (Campbell, 2008, pp. 346-347) ดังที่พระเวสสันดรมีจิตที่สะอาด เบาบางด้วยกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ความตระหนี่และอาลัยรักที่ทรงปล่อยวางแล้ว จึงเกิดพระบารมีอันแรงกล้า และเข้าถึงภาวะความเป็นจริงอันประเสริฐว่า ความตระหนี่ ความอาลัยรัก และความโกรธเป็นสิ่งมีตนปิดบังความจริงและก่อให้เกิดทุกข์ จึงควรละทิ้งไป เมื่อละได้แล้วจิตก็ย่อมเป็นสุขยิ่ง เป็นขั้นของการได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ (The Ultimate Boon)

พระเวสสันดรทรงอุทิศพระกุมารให้ชุกชุกเป็นบุตรทานนั้นเป็นภารกิจสำคัญของการชำระจิตให้สะอาด สงบ และไม่ทุกข์ โดยพระองค์ทรงสละความปรารถนาส่วนตนที่จะให้พระกุมารอันเป็นที่รักอยู่ร่วมกับพระองค์ ทรงละความหวาดกลัวภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับพระกุมาร โดยพระองค์ไม่ต้องทรงคำนึงหน้าที่ทางโลก คือ บทบาทความเป็นกษัตริย์และความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและบุตรแต่พระองค์ทรงตั้งมั่นให้บุตรทานนี้เป็นประโยชน์แก่สรรพชีวิตด้วยการตรัสรู้และแนะแนวทางนิพพานอันเป็นนิรันดร

สุข การเดินทางผจญภัยของพระองค์ในครั้งนี้ จึงใกล้เข้าสู่ภาวะนิพพานสมกับที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ดังที่ Campbell (2008, p. 345) กล่าวไว้ว่า นิพพานคือการรวมเป็นหนึ่ง ณ จุดศูนย์กลางความสงบของจิต ปกติจิตเต็มไปด้วยความทุกข์ จึงต้องนำพาจิตหลักหนีทุกข์ คือ การนิพพาน คือ สภาวะจิตที่พ้นจากความปรารถนา ความกลัว และหน้าที่ความรับผิดชอบทางสังคม เรียกได้ว่ามีความเป็นอิสระ การกระทำจากภาวะอิสระอย่างสมัครใจนี้เป็นการกระทำของพระโพธิสัตว์

ดังที่กล่าวมา สรุปลำดับการผจญภัยของจิตได้ คือ World of a Common Day, Call to Adventure, Meeting with the Mentor, Crossing the First Threshold, The Road of Trials, Apotheosis, Supreme Ordeal และ The Ultimate Boon ตามลำดับ อนึ่ง การผจญภัยของวีรบุรุษในเชิงเทพปกรณัมในกรณีนี้คือศึกษากันท์กุมารที่ร่างกายของตัวเอกคือพระเวสสันดรไม่ได้เดินทางออกไปสู่สถานที่ใด แต่จิตของพระองค์ได้เดินทางผจญภัยกับกิเลส จึงไม่มีขั้นตอนการกลับคืน (Return) การผจญภัยทางจิตวิญญาณครั้งนี้เพื่อให้จิตได้รับการพัฒนาให้สูงส่งขึ้น ด้วยการชำระกิเลสบางส่วนให้สิ้นไป เมื่อจิตของพระโพธิสัตว์มีความบริสุทธิ์แล้ว ย่อมไม่ตกต่ำลงเท่ากับสภาพจิตในตอนที่เกิดการพลัดพราก (Separation) ส่งผลให้แม้แต่ลำดับขั้นตอนย่อยในการเดินทางของจิต ได้แก่ Refusal of the Return, The Magic Flight, Rescue from Without, The Crossing the Return Threshold, The Master of the Two Worlds และ Freedom to Live จึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วย

2. สารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดร

เทพปกรณัมช่วยให้ได้รับสาระจากสัญลักษณ์โดยนำพาจิตใจผู้ที่ได้ศึกษาไปสัมผัสกับประสบการณ์ของการมีชีวิต เทพปกรณัมจะบอกว่าประสบการณ์นั้นคืออะไร (Campbell, 2008, p. 9) ดังเช่นที่มหาเวสสันดรชาดก อันเป็นเรื่องราวในพุทธศาสนาที่มุ่งแสดงหลักธรรมเป็นสำคัญ (Raksamane, 2006, p. 216) ตามประสบการณ์ของพระเวสสันดร และเป็นเรื่องที่น่าทึ่งต่อมายาวนาน พุทธศาสนิกชนย่อมได้รับความหมายอันทรงคุณค่ามายาวนานแล้วเช่นกัน ตลอดจนได้น้อมนำไปปฏิบัติให้เกิดความผาสุกในชีวิต

นิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารก็ได้ปรากฏหลักคุณธรรมหลายประการที่สัมพันธ์กับการเดินทางผจญภัยทางจิตของพระเวสสันดร โดยหลักธรรมสำคัญของนิทานกัณฑ์นี้เป็นไปตามแนวคิดสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก คือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยที่ “ความมุ่งหมายของการบำเพ็ญบารมี คือ เพื่ออนุตรตรัสมาสัมโพธิ และเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น” (Atsawawirunhakan, 2003, p. 228) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ทานบารมี แต่ในกัณฑ์กุมารปรากฏการบำเพ็ญบารมีด้านอื่น ๆ ในทศบารมีด้วย ดังปรากฏในตาราง

ตารางที่ 3 สารสำคัญจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานมหาเวสสันดรชาดก
กัณฑ์กุมารตามแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษเชิงเทพปรภรณ์ของโจเซฟ แคมเบลล์

ขั้นตอนการเดินทางของจิตที่แสดงสารสำคัญ	เหตุการณ์ในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร	สาระสำคัญ/เหตุที่เกิดสารสำคัญ
<p>ขั้นที่ 1</p> <p>การพลัดพราก (Separation)</p> <p>การเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call to Adventure)</p>	<p>- ลางบอกเหตุจากพระสุบินของพระนางมัทรี</p>	<p>ปัญญาบารมี/พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญาพิจารณาเห็นช่องทางการสร้างบารมีด้วยบุตรทาน และทรงใช้พระปัญญาปลอบพระนางมัทรีไม่ให้ทรงทุกข์พระทัย</p>
<p>การก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย (Crossing the First Threshold)</p>	<p>- ชุชกทูลขอพระกุมารไปเป็นข้ารับใช้</p> <p>- พระเวสสันดรตรัสว่าจะยกพระกุมารให้ชูชก</p>	<p>เมตตาบารมี/พระเวสสันดรทรงเมตตาต่อสรรพสัตว์โลก ทรงปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขจากนิพพาน</p> <p>อธิฐานบารมี/พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยมั่นจะทำบุตรทาน</p> <p>ทานบารมี/พระเวสสันดรทรงมีจิตเจตนาสละพระกุมารเป็นทานได้</p>
<p>ขั้นที่ 2 การสถาปนา (Initiation)</p> <p>เข้าสู่เส้นทางการทดสอบ (The Road of Trials)</p>	<p>- ชุชกปฏิเสธที่จะพาพระกุมารไปพบพระเจ้าสญชัย</p> <p>- ชุชกปฏิเสธไม่ให้พระกุมารรอพบพระนางมัทรี</p> <p>- ชุชกบริภาษพระเวสสันดร</p> <p>- พระกุมารทรงรำไห่ รำพัน ณ ริมสระที่ต้องจากพระบิดาพระมารดา</p>	<p>ขันติบารมี/พระเวสสันดรทรงอดทนต่อการตัดทอนและคำบริภาษของชูชกและทรงอดทนต่อความโศกเศร้า อาลัยในพระกุมาร</p> <p>ปัญญาบารมี/พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญาแนะแนวทางอันเกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่ายโดยให้ชูชกพาพระกุมารไปกรุงเชตุดร อีกทั้งทรงใช้พระปัญญาเกลี้ยกล่อมพระกุมารขึ้นจากสระน้ำและทรงพิจารณาความสำคัญของโพธิญาณว่ายิ่งใหญ่ที่สุดจึงทรงระงับความอาลัยได้</p> <p>เมตตาบารมี/พระเวสสันดรทรงปรารถนาให้ชูชก พระกุมาร พระนางมัทรี และสรรพสัตว์โลกอื่น ๆ มีความสุข</p>

ขั้นตอนการเดิน ทางของจิตที่ แสดงสารสำคัญ	เหตุการณ์ในนิทาน มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร	สาระสำคัญ/เหตุที่เกิดสารสำคัญ
ได้รับการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis)	- พระเวสสันดรยก พระกุมารให้ชุก เกิด ปรากฏการณ์เหนือ ธรรมชาติแสดงอนุโมทนา บุตรทาน	สังจบารมี /พระเวสสันดรทรงบริจาคพระกุมารให้ตั้งที่ ทรงตั้งพระทัยและเปล่งพระวาจาไว้แก่ชุก ทานบารมี /พระเวสสันดรทรงบริจาคพระกุมารเป็นบุตร ทานอย่างเป็นรูปธรรม
การต่อสู้ครั้ง สำคัญ (Supreme Ordeal)	จิตต่อสู้กับกิเลสอย่าง หนักจนชนะ กิเลสนั้นอัน เกิดจาก - ชุกทำร้ายพระกุมาร อย่างทารุณ - พระกุมารรำไรรำพันใน ความทุกข์โศกอย่างหนัก	ขันติบารมี /พระเวสสันดรทรงอดทนต่อความโกรธแค้นชุก และความโศกอาลัยในพระกุมารจึงทรงระงับอกุศลจิต ที่จะทำร้ายชุก ปัญญาบารมี /พระเวสสันดรทรงใช้พระปัญญาพิจารณา ความสำคัญของพระโพธิญาณและทรงรู้เท่าทันกิเลสใน พระทัยจึงทรงระงับกิเลสนั้น อธิษฐานบารมี /พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยมั่นยิ่งขึ้นที่ จะทรงกระทำบุตรทาน เมตตาบารมี /พระเวสสันดรทรงกำจัดความพยาบาท และปองร้ายต่อชุกและทรงปรารถนาให้สรรพสัตว์โลก มีความสุข ทานบารมี /พระเวสสันดรทรงกระทำบุตรทานสำเร็จ บริบูรณ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ
ได้น้ำอมฤตหรือ ของวิเศษ (The Ultimate Boon)	- จิตผ่องใสไม่เศร้าหมอง เพราะสิ้นความอาลัยรัก และสงบนิ่ง เพราะสิ้น ความโกรธ ทำให้พระ บารมีเปี่ยมล้น	ปัญญาบารมี /พระเวสสันดรทรงพิจารณาได้ว่า ความ อาลัยรักและยึดมั่นนำไปสู่ความตระหนี่หรือโลภและ ความโกรธ อันมีเหตุจากความหลงหรือความไม่รู้ว่าจะสรรพ สิ่งไม่ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน และก่อให้เกิดความทุกข์ อุเบกขาบารมี /พระเวสสันดรทรงวางพระทัยเป็นกลาง เพื่อกำจัดกิเลสที่ทำให้ยินดียินร้ายต่าง ๆ ทรงปล่อยวาง และเกิดจิตที่สงบนิ่งและบริสุทธิ์มากขึ้น

สารสำคัญที่พบจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรดังตารางข้างต้น ได้แก่

ปัญญาบารมี คือ การพิจารณาให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง เพื่อกำจัดความรู้ผิด รู้ชั่ว และ ความไม่รู้ อีกทั้งมีความฉลาด มีเหตุมีผล (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 162) ปรากฏ ตั้งแต่ตอนที่พระเวสสันดรมีพระปัญญาเป็นเลิศ ทรงเห็นความสำคัญของการตรัสรู้จึงตั้งพระทัยจะยกพระ กุมารให้ชูชกเป็นบุตรทานในชั้นการเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call To Adventure) จากนั้นในชั้นเข้าสู่เส้น ทางการทดสอบ (The Road of Trials) และการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ปรากฏหลังจากที่ พระเวสสันดรทรงใช้พระขันติแล้ว พระองค์ทรงใช้พระปัญญาไตร่ตรองความสำคัญของพระโพธิญาณจึง ทุเลาความโศกเศร้าและความโกรธแค้นชูชกได้จนเกิดเป็นปัญญาบารมี และปัญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เกิดขึ้นในชั้นได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ (The Ultimate Boon) ที่จิตแจ่มใส ทรงรู้แจ้งเห็นจริงในโทษของ ความโกรธ ความเศร้า และความตระหนี่ รวมทั้งวิธีการกำจัดกิเลสเหล่านี้ด้วยการพิจารณาให้เห็นความไม่ ยั่งยืน ไม่มีสาระ และก่อให้เกิดทุกข์ กระทั่งทรงปล่อยวางได้

เมตตาบารมี คือ การกำจัดความพยาบาทและปองร้าย (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 163) และปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข (Fine Arts Department, 2007, p. 11) ปรากฏ ในชั้นการเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call To Adventure) คือ ตอนที่ทรงทราบความหมายในพระสุบิน ของพระนางมัทรีแล้ว พระเวสสันดรมีพระเมตตาหวังให้สรรพสัตว์มีความสุข พ้นจากห่วงทุกข์ จึงมีพระ ดำริจะกระทำบุตรทาน ต่อมา คือชั้นเข้าสู่เส้นทางการทดสอบ (The Road of Trials) ตอนที่พระเวสสันดร มีพระประสงค์ให้ชูชกและพระกุมารมีชีวิตที่สบาย จึงทรงแนะนำให้ไปยังกรุงเชตุตร ทรงเมตตาต่อพระนาง มัทรีและพระกุมาร จึงทรงแนะชูชกว่ารอให้มารดาและบุตรได้พบกันก่อน อีกทั้งทรงเมตตาให้สัตว์โลกมี ความสุขเพราะพ้นห่วงทุกข์ด้วย แต่เมตตาบารมีนี้ปรากฏเด่นชัดที่สุดคือชั้นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ที่พระองค์หักห้ามพระทัยไม่ให้พยาบาทมาดร้ายต่อชูชกที่ทำร้ายพระกุมารและทรงปรารถนาให้ สรรพสัตว์ได้พบพระนิพพานอันเป็นอมตสุขอีกเช่นกัน

อธิฐานบารมี คือ ความตั้งใจมั่นคงและทำตามที่ตั้งใจนั้น (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 162) ตอนที่พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะมีผู้มาขอพระกุมารก็ทรงตั้งพระทัยมั่น และทรงบริจาคให้สำเร็จตามพระประสงค์ คือ ชั้นการเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call To Adventure) และ ชั้นก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย (Crossing The First Threshold) และยิ่งปรากฏการเน้นย้ำอธิฐานบารมี ให้เด็ดขาดในชั้นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ที่พระองค์ไม่ทรงเปลี่ยนพระทัยขอพระกุมารคืน แต่ยังคงตั้งมั่นพระทัยในการทำบุตรทานนี้

ขันติบารมี คือ ความอดทนไม่ทำความชั่ว อดทนต่ออำนาจ (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 162) ปรากฏในตอนที่พระเวสสันดรทรงอดทนต่อกิเลสคือความโกรธแค้นชูชก ที่ปฏิเสธพระดำริเสนอแนะถึง 2 ครั้งและบริภาษพระองค์อย่างรุนแรง นอกจากนี้ ยังทรงอดทนต่อความ อาลัยรักในพระกุมารในตอนที่ยังทรงเกลี้ยกล่อมให้พระกุมารขึ้นจากสระน้ำในชั้นเข้าสู่เส้นทางการทดสอบ (The Road of Trials) ตลอดจนอดทนที่ชูชกทำร้ายพระกุมารอย่างสาหัส และตอนที่พระกุมารทรงรำไห้

รำพันในความทุกข์ที่ทรงได้รับ เป็นการใช้ความอดทนข่มความโกรธและความโศกได้สำเร็จจนเกิดเป็นชั้นดี บารมีในชั้นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal)

สัจจบารมี คือ ความจริงใจ ไม่บิดบังหรือเปลี่ยนแปลง (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 162) เมื่อพระเวสสันดรตรัสว่าจะยกพระกุมารให้ชุกก็ทรงกระทำตามพระวาจานั้นโดยไม่ทรงหลอกลวงและเปลี่ยนแปลง คือ ทรงกระทำบุทรทานด้วยพระทัยอันเป็นสัจจริงปรากฏในชั้นได้รับการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) ที่เป็นการให้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม มีการหลังทักซิโหมทกเป็นการยืนยัน

อุเบกขาบารมี คือ วางใจเป็นกลาง เพื่อกำจัดกิเลสที่ทำให้ยินดีในร้ายและมมมาย (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 163) ปรากฏเด่นชัดที่สุดในขั้นสุดท้ายของการเดินทางผจญภัยของจิต คือ ชั้นได้น้ำอมฤตหรือของวิเศษ (The Ultimate Boon) สิ่งมีค่าที่สุดที่พระเวสสันดรทรงได้จากการผจญภัยคือความปล่อยวางหรืออุเบกขาบารมี ในตอนที่พระเวสสันดรทรงวางพระทัยต่อความอาลัยรักพระกุมารและความโกรธแค้นชุก พระทัยจึงเป็นกลางต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จิตจึงไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง

ทานบารมี คือ การเสียสละให้ผู้อื่นเพื่อกำจัดความตระหนี่ถี่เหนียวในใจของตน (Princess Maha Chakri Sirindhorn, 1989, p. 161) เริ่มตั้งแต่ทรงตั้งพระทัยมั่นจะทรงกระทำบุทรทานหลังจากที่ทรงทราบลางบอกเหตุในพระสุบินของพระนางมัทรีแล้ว คือ การเรียกร้องให้ออกผจญภัย (Call To Adventure) และตรัสว่าจะทำบุทรทานในขั้นก้าวเข้าสู่โลกแห่งอันตราย (Crossing The First Threshold) จากนั้นทรงบำเพ็ญบุทรทานอย่างเป็นรูปธรรมในชั้นได้รับการยกย่อง ยอมรับ (Apotheosis) และลูถึงจุดสูงสุดของทานบารมีได้จริง เมื่อจิตละความตระหนี่อันเกิดจากความห่วงหาอาลัยพระกุมาร คือ ชั้นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal)

พระเวสสันดรทรงบริจาคพระกุมารแก่ชุกด้วยความเต็มพระทัยอันและมีจิตแจ่มใสหลังจากผ่านการผจญภัยมาแล้ว นับว่าทานบารมีเป็นบารมีที่โดดเด่นที่สุดในกัณฑ์กุมารและโดดเด่นที่สุดในมหาเวสสันดรชาดกเพราะเป็นบารมีที่ก่อให้เกิดบารมีอื่น ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะจุดสูงสุด (Climax) ของเรื่องที่แสดงแนวคิดสำคัญ (Theme) เกี่ยวกับการเสียสละเพื่อผู้อื่นอย่างเต็มใจในชั้นการต่อสู้ครั้งสำคัญ (Supreme Ordeal) ที่แฝงหลักธรรมไว้มากที่สุด และนำมาซึ่งผลคืออุเบกขาบารมีและปัญญาบารมีที่แสดง ความสูงส่งของจิตได้ชัดเจนที่สุดด้วย

จิตนั้นคือธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ หากสั่งสมความดีผ่านการรับรู้อารมณ์หรือประสาทสัมผัสก็เกิดเป็น “บารมี” ซึ่งตรงข้ามกับ “อาสวะ” คือ กิเลสที่สั่งสมมานาน ได้แก่ความโลภ โกรธ และหลง อันเกิดจากอวิชชาสวะ คือ ความไม่รู้จริงหรือความหลงเป็นเบื้องต้น แล้วนำไปสู่ความพึงใจในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสอันก่อให้เกิดความยึดติดและโลภ คือ ต้องการสิ่งนั้นมาเป็นของตน เมื่อไม่สมดังใจก็เกิดความโกรธและตามมาด้วยวิหิงสา คือ ความเบียดเบียนหรือประทุษร้าย ทั้งนี้ การให้ทานด้วยศรัทธาเพื่อขจัดความตระหนี่ออกจากใจก็สามารถกำจัดอาสวะและความทุกข์ให้จางหายไปได้ นั่นคือเพิ่มพูนบารมีและความ

สุขให้มากขึ้นได้เช่นกัน (Phrathepdilok (Rabaep Thitayano), 2007, pp. 21-27, 121-122, 203, 210-211) เช่นเดียวกับพระเวสสันดรที่ทรงสั่งสมบารมีทั้งหลายตั้งข้างต้นเพื่อกำจัดอาสวะหรือความมัวหมองที่สั่งสมลึกลงไปในจิต คือ ความยึดมั่นในพระกุมารและความโกรธแค้นชุกชอนมีที่มาจากความไม่รู้ว่าคุณรู้สึกเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่มีดีไม่งามและก่อให้เกิดทุกข์ไม่สิ้นสุด ภายหลังจากพระองค์ได้สละพระกุมารไปด้วยพระทัยที่ไม่ยึดติดและไม่หวั่นไหวในโลกธรรมจึงทรงละเหตุแห่งความชั่วและความทุกข์ได้ พระทัยจึงอัมเมมสุขและใกล้สู่ความเป็นพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น

3. คุณค่าของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรต่อ

ชีวิตมนุษย์

คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์อยู่ในความรับรู้และความนิยมของชาวไทยมาช้านานแล้ว ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยและล้านนา โดยมุ่งสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระโพธิสัตว์ ในฐานะผู้ทรงเป็นแบบอย่างในการทำความดีอย่างไม่ย่อท้อ เมื่อถึงสมัยอยุธยาที่รับแนวคิดมาจากสุโขทัยก็ยังเน้นคติเรื่องการดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี โดยเน้นเรื่องการบริจาคทานเป็นสำคัญ เมื่อแนวคิดเหล่านี้ตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังคงความนิยมคติพระโพธิสัตว์มหาเวสสันดรอยู่อย่างเหนียวแน่น (Fine Arts Department, 2007, pp. 49-58) ด้วยว่าสารสำคัญจากนิทานเรื่องนี้ช่วยค่าความสุขสงบสุขแก่ชีวิตมนุษย์ตามวิถีแห่งความจริงหรือ “พุทธะ” นั้นเอง

พุทธศาสนามองชีวิตทั้งปวงเป็นพุทธะ พิจารณาสິงต่าง ๆ ตามความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล และทำตนให้สอดคล้องกับภรรตภาพต่อสรรพชีวิต (Campbell, 2008, p. 47) สอดคล้องกับสารสำคัญในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ได้แก่ ปัญญาบารมี เมตตาบารมี อธิฐานบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อุเบกขาบารมี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ทานบารมีที่ขึ้นำมนุษย์ในช่วงการเปลี่ยนผ่านลำดับขั้นตอนในชีวิต คือ มุ่งสั่งสอนให้มนุษย์รู้จักการควบคุมจิต โดยปรับตัวทั้งภายในจิตใจของตนเองและทั้งการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย เมื่อถึงโอกาสหนึ่งที่มนุษย์เติบโตและเข้าสู่สังคมที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะระยะแรกของการอยู่ในสังคมใหม่ที่จะได้พบเจอประสบการณ์ใหม่ ๆ จำต้องรู้จักตั้งใจทำหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา อีกทั้งมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ที่สำคัญ คือ ต้องเสียสละแบ่งปันแก่ผู้อื่นด้วยความจริงใจ เต็มใจ และตั้งใจ โดยไม่ยึดติดหรือเสียดาย แม้ว่าคนอื่น ๆ นั้นจะปฏิบัติตนในลักษณะใดก็ตาม แต่ตนต้องปฏิบัติดีต่อคนเหล่านั้นด้วยความรักใคร่และไม่ผูกใจพยาบาท เพราะในการอยู่ร่วมกันกับคนหมู่มากนั้น ในบางโอกาสอาจมีผู้มีความคิดเห็นขัดแย้งและคิด พุด หรือกระทำไม่ดีต่อตนได้ ตนจึงต้องมีความอดทนอดกลั้นสูง ประกอบกับความซื่อสัตย์ และต้องมีปัญญาไตร่ตรองถึงประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นสำคัญ เพราะตนเป็นส่วนหนึ่งของส่วนรมนั้นด้วย เมื่อส่วนรวมมีความสุข ย่อมส่งผลดีแก่ตนด้วย อีกทั้งจะพบความสบายใจจากการปล่อยวางสิ่งไม่ดีที่เข้ามากระทบใจ จึงนับว่าได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักธรรมชาติดีอันเป็นสัจธรรม

นิทานเป็นสัญลักษณ์สื่อสารสำคัญดังกล่าวข้างต้นจากการที่พระเวสสันดรทรงเข้าไปอยู่ในสถานที่ใหม่ และทรงเผชิญกับชุกชองที่เข้ามาสร้างความลำบากพระทัยให้พระองค์อย่างยิ่ง แต่พระองค์ก็ทรงกระทำหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ คือ การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยพระทัยที่แน่วแน่ มั่นคง ซื่อตรง

หวังดี และมีพระปัญญาเห็นความจริงในโลกว่า “ความยึดมั่นในตัวตนของตน ทำให้เกิดทุกข์ จุดมุงหมายที่แท้ของชีวิตคือความพ้นทุกข์ ก็ต้องมาจากการละตัวตนของตน ไม่ยึดมั่น” (Changkhuanyuen, 1997, p. 66) กระทั่งทรงเกิดอุเบกขา คือ “ไม่ทรงหวังผลตอบแทนเป็นโลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ส่วนพระองค์” (Bannarujji, 2006, p. 197) นั่นคือ ทรงปล่อยวางได้

อุเบกขาหรือความปล่อยวางเป็นคุณธรรมขั้นสูงที่เป็นจุดหมายสำคัญของการบำเพ็ญบารมี โดยความปล่อยวางที่เกิดจากการเสียสละเป็นพื้นฐานนั้น ก่อให้เกิดความสงบสุขและความรู้แจ้งเห็นจริง นับเป็นแนวคิดสำคัญของสารจากการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม ความปล่อยวางดังกล่าว คือ การวางเฉยต่อโลกธรรม “คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นประจำโลก ใคร ๆ ก็ต้องพบ หลีกเลี่ยงไม่ได้ . . . มีอยู่ 8 ประการ . . . และในที่สุดก็ต้องเสื่อมหายไปเป็นธรรมดาตามกฎของไตรลักษณ์ . . . คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง . . . ทุกขัง ความเป็นทุกข์ . . . อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, pp. 332-334) ตัวอย่างที่เด่นชัดในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัมมัททุมารมี 6 ประการ ได้แก่ “ได้ลาภ คือ การได้ผลประโยชน์ เช่น ได้บุตร-ภรรยา” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 332) ในที่นี้ คือ พระเวสสันดรมีพระกุมารทรงติดตามมาอยู่ในป่าด้วย จึงนับว่ามีประโยชน์ต่อพระเวสสันดร คือ ทรงได้อยู่ใกล้กับพระกุมารทั้งสองผู้เป็นที่รักยิ่ง แต่โอกาสหนึ่งพระองค์ก็ต้องทรง “เสื่อมลาภ คือ ผลประโยชน์ที่ได้มาแล้วเสียไป” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) คือ ต้องเสียพระกุมารไปเป็นเอกสิทธิ์ของชูชก นอกจากนี้ พระองค์ยังได้รับการ “สรรเสริญ คือ การได้ยินได้ฟังคำชมเชย คำยกยอ คำสดุดี” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) มากมายจากชูชก เช่น ตอนที่ชูชกยกย่องพระองค์ว่าเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิตเหมือนกับปัญจมหานทีที่หล่อเลี้ยงโลก แต่หลังจากนั้นเพียงครู่เดียวก็ทรง “ถูกนิทาน คือ ถูกดำเนินตีเตียน ถูกดำไว้ในที่ต่อหน้าหรือลับหลัง” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) จากเหตุที่ชูชกมองไม่เห็นพระกุมาร จึงบริภาษพระเวสสันดร อนึ่ง พระเวสสันดรทรงเคย “ได้สุข คือ ได้รับความสบายกายสบายใจ ได้รับความเบิกบานร่าเริง ได้รับความบันเทิงใจ” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) ก่อนหน้าที่ชูชกจะมาทูลขอพระกุมาร คือ ทรงบำเพ็ญเพียรอย่างสงบมา 7 เดือน เมื่อครั้งทรงตั้งพระทัยจะกระทำบุตรทานก็ยังทรงมีสุขอยู่ แต่ต้องมาทรง “ตกทุกข์ คือ ได้รับความทุกข์ทรมานทางกายหรือใจ” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) อย่างสาหัสที่สุด คือ พระเวสสันดรทรงโคกเส้รำ สงสาร และโกรธแค้นชูชกที่ทำร้ายพระกุมารอย่างทารุณ

ภาวะโลกธรรมดังที่กล่าวมา ย่อมเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคนในทุกโอกาส หมายรวมถึงช่วงที่เข้าสู่สังคมนิเวศอันเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านลำดับขั้นตอนชีวิตของมนุษย์ สารสำคัญจากพระพุทธศาสนานี้ จึงสอนให้มนุษย์ได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นความไม่เที่ยงของโลกธรรม ในเบื้องต้นตามเนื้อเรื่องของกัมมัททุมารมี คือ การได้ลาภ เสื่อมลาภ สรรเสริญ นิทาน ความสุข และความทุกข์ ตลอดจนปล่อยวางได้ โดยมีการเสียสละหรือทานบารมีเป็นพื้นฐานสำคัญ อันนำมาซึ่งความสงบและสูงส่งให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ

การเสียสละเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุดสำหรับการสร้างความสุขและการยอมรับของผู้อื่นที่มอบให้เราในสังคมใหม่ เพราะการเสียสละหรือการให้ทานทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นอามิสทาน อกภัยทาน หรืออื่น ๆ ก็จะทำให้ “ผู้ที่ให้ทานอยู่เสมอจะมีใจผ่องใสเยือกเย็น . . . ผลบุญจากการให้ทานจะสะสมอยู่ในใจ” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) ไปจนถึงผลดีในขั้นสูง คือ เกิดความปล่อยวางและก่อให้เกิด “ความสุขล้นพ้น” ภายในตนเองได้ เพียงแค่เราเดินทางตาม “แบบอย่างที่เหมาะสมสำหรับตัวเราและสถานการณ์ที่เราต้องเผชิญ เราจึงไม่จำเป็นต้องลองผิดลองถูกด้วยตนเองทั้งหมด” (Bunsong, 2009, p. 154) ดังเช่นที่นิทานมหาเวสสันดรชาดกเป็นแบบอย่างแบบหนึ่งในพุทธศาสนาที่มีพระเวสสันดรเป็นวีรบุรุษ (โพธิสัตว์)

สังคมต้องมีวีรบุรุษเพราะวีรบุรุษจะทำให้สังคมมีกลุ่มภาพจินตนาการ (constellation images) ที่จะดึงแนวโน้มการแบ่งแยกให้รวมเป็นหนึ่งเดียวและเข้าสู่เป้าหมายร่วมกัน คือ เป้าหมายของสังคมที่เกิดจากการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ในฐานะเป็นองค์พลังหนึ่งเดียว (Campbell, 2008, p. 275) และก่อให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นในสังคมเป็นประการสำคัญ ในแง่นี้ เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อปัจเจกชนปฏิบัติตนในทางที่ตรงตามสารสำคัญที่ได้รับจากนิทานมหาเวสสันดรชาดก แล้วส่งผลดีถึงสังคมที่มีปัจเจกชนลักษณะนี้อาศัยอยู่ด้วย กล่าวคือ เมื่อสังคมมีคนดีจำนวนมากก็ย่อมเป็นสุข ทั้งนี้ สารสำคัญที่เกี่ยวกับการผ่านขั้นตอนในชีวิตดังที่กล่าวไปข้างต้น คือ **ความปล่อยวางที่เกิดจากการเสียสละเป็นพื้นฐานอันก่อให้เกิดความสงบสุขและความรู้แจ้งเห็นจริง** ล้วนเื้อต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์อย่างยิ่ง โดยนัยนี้ จึงยิ่งย้าให้เห็นชัดว่า “เทพปรณัมสามารถก้าวพ้นและอ้างความเป็นปึกแผ่นของสังคมได้” (Campbell, 2008, p. 66) ในกรณีของนิทานมหาเวสสันดรชาดก คือ “หมู่ชนที่นิยมการให้ทานย่อมไม่มีความเดือดร้อนใจ เนื่องจากต่างคนต่างมีอัยยาศัยไมตรีถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน” (Phramaha Somchay Thanawuttho, 2004, p. 133) อันเป็นหลักคิดสำคัญและความมุ่งหมายอันยอดยิ่งในพระพุทธศาสนา

สรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยได้นำนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารที่เป็นสำนวนหลวงหรือสำนวนของบุคคลสำคัญและเป็นลายลักษณ์ทั้งหมด 5 สำนวน ได้แก่ **มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กุมารคำฉันท และกุมารคำกลอนหรือกุมารคำเพลง** มาศึกษาการเดินทางผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรตามแนวคิดของโจเซฟ แคมเบลล์ สรุปได้ว่า ลำดับการผจญภัยทางจิตวิญญาณ เริ่มจาก World of a Common Day, Call To Adventure, Meeting With The Mentor, Crossing The First Threshold, The Road of Trials, Apotheosis, Supreme Ordeal และ The Ultimate Boon ตามลำดับ แต่ด้วยว่าเป็นการเดินทางของจิตที่พัฒนาสูงขึ้น จึงไม่พบขั้นตอนการกลับคืน (Return) ของจิตลงสู่ความเป็นสามัญ ส่วนสารจากการผจญภัยทางจิตนี้ คือ การสอนหลักธรรม ได้แก่ ปัญญาบารมี เมตตาบารมี อธิษฐานบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อุเบกขาบารมี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ทานบารมี อันเป็นพื้นฐานของบารมีอื่น ๆ สารสำคัญเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านลำดับขั้นตอนชีวิต

ของมนุษย์ คือ เมื่อชีวิตมนุษย์ถึงโอกาสที่ต้องเข้าไปอยู่ในสังคมใหม่หรือสังคมที่กว้างขึ้น มนุษย์ต้องรู้จักการควบคุมจิตใจตนเองเป็นสำคัญ เพื่อสวัสดิภาพของตนเองและผู้อื่น ต้องเสียสละแก่ผู้อื่นหรือส่วนรวมด้วยความมุ่งมั่นและยินดี มีความซื่อสัตย์ อดทน ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีด้วยสติปัญญาอบรมรู้ มีเหตุผล มีความเป็นมิตรและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตลอดจนใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็นสังขธรรมและมีใจปล่อยวาง ไม่หวั่นไหวไปกับโลกธรรมทั้งปวง ผลที่ตามมา คือ ความสุขที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติเอง หากมีผู้น้อมนำสาระสำคัญนี้ไปปฏิบัติในวงกว้าง ความสุขก็ย่อมบังเกิดแก่หมู่ชนในระดับสังคมด้วย

เมื่อนำการผจญภัยทางจิตวิญญาณของพระเวสสันดรในนิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร มาเปรียบเทียบกับการผจญภัยของตัวละครในผลการวิจัยเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ พระศรีอารียโพิธัสต์วีในงานของ Kasemphonlakun (2009) พระสงฆ์ผู้เป็นเกจิอาจารย์ในงานของ Puriwanachana (2012) พระมหากษัตริย์ในงานของ Suwannapratet (2008) ตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านที่มาสสร้างเป็นเกมในงานของ Rattanakarun (2004) และพระเอกในภาพยนตร์ไทยในงานของ Na nongkhay (2013) พบว่า ปรากฏส่วนที่พ้องกัน คือ ตัวละครต่อสู้ผจญภัยและก้าวข้ามผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและกลับมาแก้ปัญหาของสังคม แต่ยังมีส่วนที่แตกต่างกัน คือ ผลการวิจัยเรื่องอื่น ๆ ดังกล่าวข้างต้นพบขั้นตอนการผจญภัยของวีรบุรุษโดยเน้นที่การกระทำของตัวละครเป็นสำคัญ แต่การผจญภัยของพระเวสสันดร คือ การผจญภัยทางจิตวิญญาณซึ่งเป็นการฝึกจิต เมื่อพิจารณาเฉพาะที่ภาวะจิตจึงไม่มีการเดินทางกลับสู่โลกสามัญเหมือนตัวละครวีรบุรุษคนอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าวีรบุรุษได้กลับสู่โลกสามัญอย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ นิทานมหาเวสสันดรชาดกไม่ได้แสดงอนุภาคใหม่ ๆ หรือผสมผสานวัฒนธรรมเหมือนเรื่องราวของวีรบุรุษส่วนใหญ่ในงานวิจัยข้างต้น กล่าวคือ ไม่ได้แสดงการผสมผสานวัฒนธรรมของแหล่งกำเนิดนิทาน คือ อินเดียให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย และไม่แสดงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทยไว้ในนิทาน อาจเป็นเพราะว่า นิทานมหาเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวสำคัญและศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงส่วนสำคัญ ตามคติการรักษาพระสูตรไว้ตามเดิม ไม่ให้สูญไปตามคำพยากรณ์เรื่องอันตราย 5 อย่างไรก็ตาม การผจญภัยของพระเวสสันดรนี้ก็มีลักษณะร่วมของความเป็นวีรบุรุษที่ปรากฏในงานวิจัยอื่น ๆ ข้างต้น คือ เริ่มจากวีรบุรุษออกจากโลกสามัญสู่พื้นที่พิเศษเพื่อต่อสู้ผจญภัยกับอุปสรรคต่างๆ ที่แสดงความเสียสละและกล้าหาญของวีรบุรุษ อีกทั้งสื่อสารสำคัญอันเป็นแบบอย่างการดำรงชีวิตในสังคมให้มีความสุขทั้งกายและใจได้

นิทานมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารเป็น “เทพกรรม” ที่เชิดชูความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระเวสสันดร สามารถนำเสนอการผจญภัยทางจิตวิญญาณตามหลักสากล แต่มีจุดเด่นที่แสดงถึงกลวิธีการทำงานของจิตซึ่งนับเป็นแง่มุมที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้งเพื่อนำเสนอสารสำคัญหรือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแฝงไว้ คือ ความปล่อยวางที่เกิดจากการเสียสละเป็นพื้นฐานอันก่อให้เกิดความสงบสุขและความรู้แจ้งเห็นจริง ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ยั่งยืนแก่ทั้งบุคคลและสังคมได้เสมอมา นับว่านิทานเรื่องนี้เป็นระบบสัญลักษณ์ที่ช่วยอบรมสั่งสอนจิตใจของมนุษย์อันเป็นนามธรรมหรือจิตวิญญาณให้เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น จึงง่ายต่อการตีความหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งสื่อสารแก่พุทธศาสนิกชน กล่าวได้ว่านิทานมหาเวสสันดรชาดกได้แฝงหลักธรรมอันเป็น “น้ำอมฤตหรือของวิเศษ” ที่พระพุทธเจ้าทรงได้มาจาก “โลกพิเศษ”

เมื่อครั้งที่ยังเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร จึงควรได้รับการสืบทอดให้คงอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อมอบ “ความสุขสิ้นพัน” แก่ “โลกสามัญ” ใบนี้อีกต่อไป

References

- Atsawawirunhakan, P. (2003) **Morality of Bodhisattva: Ways for Whole People.** Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (In Thai)
- Bannarujj, B. (2006). **Phra Vessantara – The Great Man of Himmapan.** Bangkok: DMG. (In Thai)
- Bunsong, B. (2009). **The life and contributions of Joseph Cambell to the study of Mythology** (Master’s thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)
- Campbell, J. (2008). **The Power of Myth** (B. Bunsong, Trans.). Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited. (In Thai)
- Changkhuanyuen, P. (1997). **Political Perspectives of Buddhism.** Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (In Thai)
- Fine Arts Department. (1996). **Kumara Khamchan** (2 nd ed.). Bangkok: Fine Arts Department. (In Thai)
- Fine Arts Department. (2007). **Morality and Ethics following to ways of Bodhisattva.** Bangkok: Office of National Museum, Fine Arts Department. (In Thai)
- Kasemphonlakun, A. (2009). **Myths of Phra Sri An in Thai society: creation and roles** (Master’s thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)
- Munlikamat, A. (2008). **The Maha Jataka Sermon to honor of King Rama IX on the auspicious occasion Celebrating His Majesty’s 80th Birthday December 5, 2007.** Bangkok: Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)
- Na nongkhay, K. (2011). “Nezha”: Meanings of God through Legends and Rituals in the Social Context. In N. Prasannam (Ed.), **Humanity of New Decade: Knowledge Dynamic and Multiculturalism** (pp. 292-315). Bangkok: Faculty of Humanities, Kasetsart University. (In Thai)

- Na nongkhay, K. (2013). **Heroes and villains in Thai action adventure films: an analysis of cultural hybridization** (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)
- Phramaha Somchay Thanawuttho. (2004). **A Manual of Peace Version "Tang Kao Naa"**. Bangkok: International Buddhist Society. (In Thai)
- Phraseesakkayawong. (1990). **Mahajati Preaching for Bicentennial Anniversary H.H. Prince Paramanujit Jinorot**. Bangkok: Sahaphatthanaphibun. (In Thai)
- Phrathammakosajan. (1988). **Criticism of Vessantara Jataka**. Bangkok: Searmwitbannakharn. (In Thai)
- Phrathepdilok (Rabaep Thitayano). (2007). **Under the Buddha's Enlightenment Chapter 1**. Bangkok: WatBovoraniwes Vihara. (In Thai)
- Princess Maha Chakri Sirindhorn. (1989). **The Ten Supreme Perfections in Theravada Buddhism** (2 nd ed.). Bangkok: The Sangha Supreme Council of Thailand. (In Thai)
- Punyanuphap, S. (1998). **History of Religions** (10 th ed.). Bangkok: Ruamsarn. (In Thai)
- Puriwanchana, S. (2012). **Miracles and the making of sacred narratives: convention and dynamism in the life history of Phra Kechi Achan in central Thai society** (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)
- Raksamane, K. (2006). **Thai Literature Analysis according to Theories of Sanskrit Literature** (2nd ed.). Bangkok: Dhammasara. (In Thai)
- Rattanakarun, K. (2004). **Tales in computer games: transmission and creativity**. (In Thai)
- Sangkaphanthanon, T. (2013). **Ecocriticism in Thai literature**. Bangkok: Nakhorn. (In Thai)
- Suwannapratet, O. (2008). **King Naresuan the great: the dynamic power behind the Nation** (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)
- Yungjarern, P & Thanaprasitphattana, S. (1986). **Education and its impact on Thai society in the early Rattanakosin period (1782-1851 B.E.)**. Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)